

Сон-трава

Євген Шморгун

"Трава простріл росте при борах, а росте вона в березні, квітні і травні, в ці місяці буває кущиками, і квіт її вельми хороший. Цю траву рвати в квітні дев'ятого, двадцять другого і двадцять третього числа, а на те місце покласти індійське яйце. Ця трава дуже корисна, якщо носити при собі, бо диявол тоді біжить геть від тієї людини. Добре всякому тримати її в домі своєму. Або якщо будувати хату — покласти її під першу підвальну колоду — добро буде..."

Так багатозначно мовить про весняне синьоквітне зело давній народний травник. Багатозначно і таємниче. Тож аж не віриться, що про "грізного гонителя нечистої сили" одночасно в народі складено таку лагідно-ніжну, задушевну колискову пісню:

Ой ну, дитя, спати,
Поки прийде з поля мати
Та принесе три квіточки.
Одна буде сонливая,
Друга буде дрімливая,
Третя квітка буде спать,
Щастя-долю дарувать...

Пригадалося це в Ірпені, по дорозі до лісу, куди я вів свого товариша, щоб показати йому весняну незвичайність — синю квітку сон.

Був квітень, і було сонячно, і дерева, захмелілі від весняного тепла і світла, стрічали нас веселим леготом. І цей легіт стострунно відлунював у душі, аж дух затинав чимось приємно-святковим, незвідано-новим. Недарма ж ото, виходить, батьки наші, бажаючи комусь щастя, казали: "Щоб на той рік діждати сону топтати!"

— Може, ще з нашого походу й нічого не вийде, — розмірковує товариш. — Думаєш, сон-квітка так нас і чекає?

— Хіба не бачиш, — кажу, — який тут ліс? Де ж, по-твоему, їй ще рости, як не в такому?

І розповідаю, що у світлих соснових борах на Київщині споконвіку сон-трава засвічує навесні свої великі шестипелюсткові зорі. Від старих людей чував, що було цих зорей видимо-невидимо, хазяї навіть весняної пори випускали в ліс овець та кіз, щоб ті після скупой на харчі зими підгодувалися квітками сону.

Цілком можливо, саме серед київських поселян уперше виникло повір'я: коли квітку сон-трави покласти на ніч під голову, то присниться все, що має трапитися з людиною в майбутньому. Тому тут серед парубків та дівчат довгі століття поширеним було "гадання на суджену" чи "судженого". Як тільки сходили сніги і берези починали обдаровувати соком усіх бажаючих, зі сміхом, гамом, голосними веснянками йшла молодь до лісу по "віщий квіт".

Може здатися з висоти нашого часу, що таке гадання було не чим іншим, як

звичайною забавою. Про це навіть пишеться у багатьох книжках. Але не поспішаймо з висновками.

В одній з найзначніших пам'яток давньоруської літератури початку тринадцятого століття — "Києво-Печерському патерику" — розповідається про такий "факт": монах Матвій під час церковної служби побачив... біса. Ходив той "біс в образі ляха" по церкві і тримав під полою квіти, "іже глаголютея лепки". Брав біс по квіточці та й кидав на монахів. До кого прилипала та квітка, той починав дрімати, вигадував якусь причину і йшов у свою келію, де засинав і вже не повертався до кінця відправи.

Звичайно, зараз ми можемо тільки посміятися над цією крутіською побрехенькою ледачих монахів. Але не варто забувати, що в ті часи усе це сприймалося всерйоз — і смердами, і князями. Бо в іншому випадку автори патерика просто не наважилися б записувати "історію" з бісівськими сон-квітками в книгу, яка аж ніяк не призначалася для потіхи.

Отже, є всі підстави стверджувати, що й гадання на сон-траві було не просто забавою. Наші далекі предки вірили, що з допомогою цієї ранньовесняної синьої квітки зможуть (нехай хоч у сні!) заглянути у своє майбутнє.

Звідси й назва трави: сон.

Правда, дехто з вчених висловлює припущення, що назва пішла від того, що квіти сону в погану погоду та на ніч закриваються і схиляються додолу — ніби засинають. Але ж на ніч та в негоду "засинають" квіти багатьох рослин, проте чомусь їх ніхто не називає сон-травою.

Дуже поширена ще одна назва рослини: простріл. Чому простріл? Давайте звернемося до іншої легенди.

У давню давність трава ця мала листя не розсічене, як зараз, а суцільне, як у підбілу чи лопуха. І росла вона тільки в райському саду. Та коли бог прогнівався на сатану і його спільників, повелів архангелу Михаїлу гнати їх з раю, то вся нечисть поховалася за широким листям цієї трави. Тоді розлючений архангел метнув громову стрілу і пронизав нею траву від верхівки до самого кореня. Ще й траву цю викинув з райського саду. Відтоді ніби в неї листя розсічене, а сама вона почала називатися прострілом. І всяка нечисть боїться прострілу, обминає його на дванадцять верств.

Деся тут, на Київщині, народилася ще одна легенда.

У квіток, як і в людей, у кожної є своя мати. Не має матері тільки сон-квітка. У неї — зла мачуха. І щороку ця мачуха виганяє її із землі передчасно. "Сон, сон, — каже вона, — скоріше збирайся та виходь, не гайся! Усі квітки зацвіли, тільки тебе немає". Тиха, покірна сон-квітка висовується із землі, озирається довкола і бачить, що в лісі ще немає нікого з її подруг. Посумує-погорює вона, схилить додолу свою прекрасну голівку, як же — сирітка, та й дрімає доти, доки не з'являться з-під торішнього листя медуниця, фіалка та інші подруги.

...Був квітень, і було сонячно, і ми шукали в лісі синю квітку сон. Ми сходили веселі сосняки і співучі безлисті ліщинники, затишні галяви і незатишні крутосхили.

— Казав тобі, нічого не вийде з нашого походу!

Вже вкотре товариш повторює ці слова.

А що йому відповісти на це? Сон-квітки так і нема. Проміняли сон-квітку на гривеники запопадливі базарники.

Було якесь таке враження, ніби ліс спорожнів. І ніяково було тинятися по спорожнілому лісі.

Ні, ми все ж таки натрапили на кілька синіх квіток — на кілька великих шестипелюсткових зірок з жовтими серединками-джмелями. І я був тим зіркам особливо радий: бо ж скільки б легенд не розказував товаришеві, та їм ніколи не замінити живого синього вогника сон-квітки.

— Хочеш, розповім тобі одну цікавинку? — розохотився я, коли ми біля квітучого еону присіли спочити. — Геологи дослідили, що над родовищами нікелю квіти сон-трави змінюють забарвлення і навіть форму. Тож тепер по цих квітах можна буде визначити, де залягають поклади нікелевих руд. Розумієш, як це здорово?!

— Розумію, — відповідає товариш. — Тільки якщо так далі піде, то скоро легше можна буде знайти нікель під землею, ніж сон-траву на землі.